

Á veg inn í eina nýggja öld við óhugnaliga nógvum avbjóðingum

Gamlar avbjóðingar - nýggjar loysnir

Tær føroysku politisku hugmyndirnar av sambandinum millum alment og privat eru merktar av hugsanum, sum vóru í hæddini í Vestureuropa fyri eini 30-40 árum síðani. Londini uttan um okkum hava stórt sæð slept hesum hugsunarháttinum og lagt menningina av vinnulívinum og vælferðarsamfelagnum á annan bóg. Men føroyska tjakið er framvegis fulkomuliga læst fast í hesi gomlu vanahugsan, har tann eini vongurin framvegis vil loyva tí almenna sektorinum at vaksa ótálmaðan, meðan hin vongurin fyrilitaleyst vil skerja tað almenna so nógv sum gjørligt

Gestur Hovgaard
Ronnie Thomassen

Harvið endar alt tjak um samfelagsliga menning í einum vandamiklum snævrurskygni, sum ger tað ómøguligt at menna samfelagið við grundarlagi í hugskotum, sum stava frá praktiska lívinum í føroyska samfelagnum. Tí fyrirteytin fyri samfelagsmenningini er just eitt væl virkandi samband millum alment og privat, og hesin spurningurin má tí ovast á dagskránni

Ofta hava politiskir lærisetningar hug til at hevja seg upp til ein almennan sannleika, sum ikki longur hevur beinleis samband við tann samfelagsliga veruleikan, sum hevur skapt teir. Tí er sjálvandi eisini trupult at bróta við gamla politiska vanahugsan, hóast henda í mongum førum økir um samfelagsligar trupulleikar heldur enn at loysa teir.

Í føroyska samfelagnum er eitt tað besta dømi um

hesa vanahugsanina teir galdandi politisku lærisetningar um alment og privat: "Tað privata stendur fyri virðisøkning og dynamikk og heldur landinum uppi, meðan tað almenna einans brúkar pengar."

Men hesin hugsunarhátturin er just orsökkin til, at so fá nýggj privat initiativ fóta sær í Føroyum. Í nógv teim flestu samfeløgnum, id minna um okkara, eru almenni og privata sektorurin nevnliga í einum neyrum samanspæli hvørt við annan. Og eitt effektivt samanspæl millum alment og privat er just sjálv grundfyrirteytin fyri allari samfelagsmenning!

Triggjar mytur um alment og privat

Á pappírnum er uppbygd millum alment og privat rættiliga einfalt. Men tá litid verður nærri at hesum, gerst greitt, at her lekur álvarsliga millum teori og praksis. Vit kunnu t.d. seta okkum spurningin, um hvat "tað privata" er? Er tað tað eink-

ulta menniskjað, ella er tað familjan? Er tað tann einstaka fyrirtøkan, ella tað samlaða vinnulívið?

Og hvat er so ein privat fyrirtøka? Til dømis er ein partur av partapeninginum í Skipafelagnum almennur, men merkir tað so eisini, at fyrirtøkan er almenn? Fyri ikki at tala um Føroya Banka, id nú, tá hann er almenn og roynur at liva upp til tey sunnu privatøkonomisku prinsippini, sum bankin annars ikki megnaði at virka eftir, tá hann var privat ogn!

Eitt annað dømi eru barnagarðar. Vanliga halda vit, teir eru almennir? Men teir kunnu jú stovnast av privاتفólki og verða annars rindaðir av landi, kommunum og privatum í felag. eru teir so almennir ella privatir?

Greiða uppbygd millum alment og privat er sostatt tann fyrsta mytan, tí hetta sæst ikki aftur í tí dagliga samfelagslívinum. Talan er um eitt hugtak, sum ikki er heilt í trað við veruleikan. Vit kunnu sostatt bert nýta

hetta uppbygd í *prinsipiellum* spurningum, men ikki til eina nágreinliga viðgerð av samfelagsligu menningini.

Næsta mytan er, at tað privata altíð er nógv meira effektivt enn tað almenna. Her stavar tað klassiska mótprógvíð úr USA, har tað privata sjúkrahúsværkið er nógv dýrari enn tey almennu sjúkrahúsværkini í t.d. teim skandinavisku londunum. Afturat hesum kemur, at tann skandinaviska sjúkratryggingin er fyri øll, meðan bert amerikannarar, id hava ráð til tað, hava eina veruliga sjúkratrygging.

Í sama viðfangi kunnu vit nevna tær mongu norðurlendsku fggjargøurnar frá fyrst í 90'num, sum ikki just vóru eitt tekin um privat viðskýgni. Í 1992 misti danski fggjarsktorurin uml 20 milliardir, og m.a. tryggingarfelgini Hafnia og Balica fóru av knóranum. Úr Noreg og Svøríki kunnu vit t.d. nevna bankagøurnar: Nordbanken, Gota Bank, Fokus Bank,

Ronnie Thomassen og Gestur Hovgaard skriva

Føroyar og framtíðin (4)

Vit eru nú komin fram til seinastu greinina í viðgerðini av teim samfelagsligu avbjóðingunum, sum føroyingar eru noyddir at taka støðu til, antin so ella so.

Í fyrstu greinini viðgjørdi vit trupulleikarnar í føroysku vinnulívsmenningini við serligum dentu lögðum á tað einsporaða atlitid til framleiðslufaktorarnar, sum sermerkir føroyskan vinnulívspolitikk. Vit viðgjørdi eisini trupulleikarnar, id standast av eini tvíhaldan um sonevndu "fordristisku mongdarframleiðsluna", og setti hetta saman við ætlanunum um endurnýggjan av fiskiflotanum

Í næstu greinini viðgjørdi vit, hvønn týðning globaliseringin hevur fyri føroyska samfelagið. Vit vísu á vantandi samsvarið millum sociala og mentunnarligu gongdina mótevnis útbúgving og persónliggerðing og tað einstáttaða mongdarframleiðandi føroyska vinnulívsmyndstrið. Somuleiðis vísu vit á nakrar gongdar leiðir burtur úr hesum trupulleikum, og í hesi greinini taka vit eisini aftur nakrar av teimum.

Triðja greinin viðgjørdi broytingarnar í almennu fyrirsitingini við serligum dentu lögðum á sambandið millum landsfyrirsitingina og tær komandi kommunalu fyrirsitingarnar. Nýggja kommunalítið varð viðgjørt, og niðurstøðurnar vóru settar í samband við trupulleikarnar, id standast av broytingunum í miðfyrirsitingini hjá landinum.

Henda fjórða og seinasta greinin tekur saman um greinarøðina, við hævðusdentinum lögðum á sambandið ímillum „tað almenna“ og „tað privata“. Í greinini verður eisini nortíð við ávísar aðrar spurningar, id vit meta hava týðning í samband við viðgerðina av framtíðini hjá føroyska samfelagnum.

Kreditkassen og Den Norske Bank ímillum tær mongu orsøkirnar til hesar fggjargølur vóru eisini ódygdur, t.d. burokrati og vanahugsan, sum vanliga vera heftar at tí almenna sektorinum. Niðurstøðan er tí, at privata sektorurin ikki altíð er meira effektivur enn tann almenni sektorurin, sum mytan annars vil gera hann til.

Triðja mytan er, at uppgávan hjá tí almenna einans er at skipa fyri effektivum tænastum til borgaran. Tí verður ofta hildið, at vit eina væl kunnu privatisera hesar uppgávurnar, tí so kann marknaðurin avgera, hvat id kann liva, og hvat id skal falla. Men her verður gloymt, at marknaðurin í sær sjálvum ikki skapar nakað demokrati ella nakra rættartrygging, samstundis sum marknaðurin í prinsippinum eisini er moralskt blindur.

Hinvegin hevur tað almenna stóði í felags virðum, og eitt dømi um hetta kann vera ein felags politikk avgerð um, at øll skulu hava ta bestu sjúkuviðgerðina uttan mun til inntøku og aldur. Her hevði ein marknaðarstyring uttan iva minkað um sjúkraviðgerðina hjá teimum gomlu, tí tey hava jú framtíðina aftan fyri seg.

Uppgávurnar hjá almenna sektorinum

Almenni sektorurin framleiðir vælferð til borgaran, har tær stóru og tungu uppgávurnar eru skúli, heilsa og socialhjálp. Men almenni sektorurin hevur eisini altíð havt stóran leiklut í vinnulívsmenningini. Síðani kriggið hevur hesin leikluturin serliga verið at útbýggja infrastrukturn (tvs. elveitingar, vegir, havnir o.t.), id eru tær "fysisku" grundfyrirteytir fyri einum virkandi vinnulívi. Hetta kann eisini nevast ein *passiv* og *tílrættaleggjandi strategi*.

Globaliseringin (id varð viðgjørt í grein 2) hevur noytt tann almenna sektorin í londunum kring okkum inn í eina *nýskapandi* og *aktiva strategi*. Gongdin í almenna sektorinum má stutt og greitt samansjóðast við vinnulívsmenningina, tí spurningar sum teknologi, vitan og samskipan eru avgerandi fyri kappingarførið. Loysnin til hesa avbjóðingina er greiðast lýst í trippunktsprogramminum hjá Tony Blair til endurreising av Stór Bretlandi. Programmið hjá honum snúði seg heilt einfalt um: education, education and education.

Harafturatugu vit eisini

minnast til, at tann almenna framleiðslan, sum m.a. fer fram innan sjúkráhusverkið og útbúvingarskipanina, er ein beinleiðis útreiðslusparing fyri vinnulívið. Tað almenna tryggjar eina høgt útbúna og effektiva arbeiðsmegi, barnaansing (hóast aktuella trupulleikarnar í Havnini), sjúkradagpenga skipan, pensiónir o.s.fr. Tað skuldi verið lætt at hugsað sær trupulleikarnar, um privatfólk og vinnulívið sjálv t bæði skuldi røkt og loyst hesar uppgávurnar.

Áðrenn vit byrja at skerja ógvusligt niður innan almenna sektorin, sum okkurt uppskot hevur verið um, so eiga vit at hugsa um teir kappingarfyrirminur, ein vælvirkandi almennur sektorur kann geva føroyska samfelagnum. Í lokala heimssamfelagnum snýr tað seg jú um ikki at missa tað vælútbúna fólk og ungdomin, og spurningurin er tí, hvussu vit í framtíðini fáa hesar samfelagsbólkar at støðast í Føroyum. Vit kunnu jú ikki kappast við størstørum lønum (harvið er als ikki sagt, at lágloðarsamfelagið er nøkur loysn), og tí er kapping við vælferðini ein greiður møguleiki. Vit hava nevnliga góðar møguleikar, tá ynskini hjá fólk til dagligu tilveruna eru onnur enn høgjar lønir - t.d. tryggleiki, gott nærumbhvørv, javnbjóðis møguleikar o.s.fr. Her hevur eitt lítið samfelag sum tað føroyska stórar fyrirminur í mun til flest onnur øki á europeiska meginlandinum.

Alt hetta kravur nýhugsan viðvíkjandi almenna sektorinum. Vit kunnu ikki halda fram við at figgja alla okkara vælferð ígjøgnum skattin, og tí mugu vit finna aðrar loysnir. Her er fyritreytin sjálvandi ein politisk semja um, hvørjum stóði føroyska

Tá føroyingar privatiseru, verður tað gjørt á rættuliga serstakan hátt

vælferðarsamfelagið skal vera á. Eisini má tilfeingið í almenna sektorinum nýtast so effektivt sum møguligt, og tað krevur sjálvandi eina vælvirkandi almenna fyrisiting.

Vit kunnu eisini velja eina aðra loysn og fara til Danmarkar eftir pengunum. Um vit halda tað vera rætt at onnur skulu figgja okkara vælferð, er hetta helst eisini ein møguleiki. Men hinvegin kunnu vit heldur ikki taka tað fyri givið, at danskarar í allar ævir vilja figgja tað føroyska vælferðarsamfelagið. Og hervið koma vit

aftur til spurningin um vinnulívsvenning, sum vit vóru inni á í grein nr. 2.

Almennur vinnulívsstuðul
Greitt er, at vit ógamtíð mugu venda aftur til 80'arastudningin. Hinvegin er ikki sagt at allur studningur er av tí ónda, men vit mugu duga at skilja ímillum generellar studulsskipanir (80'ini) og málrættaðar studulsskipanir, sum t.d. ígongdsetarastudningur.

Ein skipan við ígongdsetarastudningi kann nevnliga hjálpa nógvum hugskotum

úr vinnulívinum ávegis, men kravið er sjálvandi, at hesin studulin byggir á nakrar grundleggjandi fyritreytir:

1. Talan skal vera um nýskapan í vinnuligum og teknologiskum týðning og ikki bara at skifta frá einum fiskaslag til eitt annað, ella frá t.d. linuveiði til trolveiði.
2. Studningur kann bert veitast í eitt ávíst tíðarskeið, t.d. í byrjanini av eini ætlan, til komið er inn á ein marknað.
3. Studulin skal miða í móti veruligari menning (t.d. framleiðsla av nýggjum tólum, marknaðarmenning, førleikamenning o.t.).

Tá ígongdsetarastuðul verður settur í verk, er ógvuliga umráðandi at læra av teimum hugskotunum, ið eru miseyðnað. Her kunnu orsøkirnar t.d. hava verið:

1. Vantandi møguleikar vóru fyri at menna hugskotið.
2. Lagaligar figgingarmøguleikar vóru ikki til staðar í byrjunartíðarskeiðnum av verkætlanini.
3. Ígongdsetarin (entreprenururin) hevði ov litlan kunnleika til fyritreytirnar fyri, at ein ætlan skal eydnast (t.d. til marknaðin, møguliga teknologi og aðra ráðgeving o.s.fr.).

Loysnin kundi verið at skipað ein grunn við vadafýsnum kapitali (200 mill.), sum hevur greiddan myndugleika at veita lagaliga figging og professionella studulshjálp. Og vit hava longu nú ein

grunn, ið kann nýtast til endamálið. Broyta vit viðtøkurnar fyri Framtaksgrunnin og manna nevndina av nýggjum, er upplagt, at hann kann nýtast til endamálið. Hann skal sjálvandi lagast til tær verandi skipanirnar, men her kunnu royndirnar úr Noregi vera ein góð hjálp. Her hava stovnar sum t.d. Nordnorsk Vekst, SIVA, Drstrikenes Utbyggingsfond v.fl., alstóran leiklut í vinnulívsvenningini, og tað skuldi verið lagamanni at fingið nøkur hugskot haðani.

Fremsta uppgávan hjá tí almenna í samband við vinnulívsvenningina er at økja um førleikan og vitanina um t.d. fiskatilfeingið, teknologi og marknaðir. Eitt annað konkret uppskot kundi tí verið at gjørt eina menningarætlan fyri næstu fimm til sjey árin, ið miðar í móti at nýta og útbýggja førleikan, sum serliga liggur á Fiskirannsóknarstovuni og Heilsufrøðisligu Starvstovuni. Hesin førleikin kann nýtast sum grundarlag fyri granskning og menning innan trykni, sum kundi verið: fiskivinnuteknologi (veiðuhættir, framleiðsluhættir, skipabygging), biokemisk vitan og matvøruframleiðsla.

Stuðulsskipanir kunnu eisini nýtast at loysa trupulleikar sum serliga eyðkenna útjadararøki. Ein vanligur og vaksandi trupulleiki er nevnliga, at ov fáar kvinnur hava hug at bígva í útjadarunum. Men hinvegin vísa nógvar royndir, at kvinnur eru betri ígongdsetarar enn menn, m.a. tí tær ikki so lætt geva skarvin yvir ella bert hugsa um skjótan vinning (men heldur um arbeiði og vælferð). Tí eru verkætlanir, har kvinnurnar eru sterkt umbodaðar, eisini rættiliga

burðardyggar.

Dinosaurar úr 80'unum

Vit hava fyrst og fremst víst á møguleikarnar fyri eini vinnulívsvenning, ið byggir á eitt skynsamt samband ímillum alment og privat, men sjálvandi er eisini greitt, at forðingar eru fyri hesi gongdini. Tær størstu skulu finnast hjá teim gomlu vinnulívsmonnum, ið høvdu høvudsábyrgdina fyri studningsvinnulívinum í 80'unum. Hóast hesir bæði mistu valdið á fiskiðnaðinum á landi (Fiskasøluni og flak-avirkjunum) og á figgarstovnunum (Sjóvinnubankanum og gamla Føroya Banka), sita teir enn á stórum parti av reidarvirksmum í Føroyum.

Og tann gamli vana bundni hugburðurin sær beinleiðis aftur í trupulleikum hjá fiskiskipunum, sum ikki megna at gera nýfløgur, hóast fiskiskapurin seinnu árin hevur verið avbera góður, og prisirnir hartil hava verið í topp. Samstundis skulu vit minnast til, at fiskiflotin fær uml 200 milliónir í beinleiðis studningi.

Vit halda tað vera rætt at seta spurnartekin við, um vánaligu úrslitini hjá fiskiflotinum ikki júst eru eitt úrslit av vanabundnum hugsunarhátti hjá reidarunum, sum ongur aðrar loysnir finna til trupulleikarnar í fiskivinnuni enn at fara í landskassan eftir studningi. Minnast skal til, at hetta eru teir somu menn, sum júka upp í saman, at vit ikki hava ráð til almenna sektorin, tí hann forðar fyri eini dynamiskari vinnulívsvenning. Men samstundis hava teir onki í móti at fara í landskassan eftir almennum pengum til sín sjálvs.

Studningsvinnulívið skuldi helst verið lagt aftur um bak